

Foto: © UNICEF/NYHQ2011-1060/Holt

Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo:

zbirno poročilo projekta

Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo:

zbirno poročilo projekta

2015

ISBN 978-615-5577-01-7

Izjava o avtorskih pravicah:

© Mental Disability Advocacy Center (MDAC), 2015. Vse pravice pridržane.

Publikacija je nastala ob finančni podpori programa EU Temeljne pravice in državljanstvo. Za vsebino publikacije v celoti odgovarja Center za zagovorništvo na področju duševnega zdravja in intelektualne oviranosti (Mental Disability Advocacy Center - MDAC) in ne odraža mnenja Evropske komisije.

April 2015

Vsebina

1. Uvod in pregled.....	6
Opremitve	6
Pregled projekta.....	6
Orodja za oblikovalce politik in raziskovalce	7
Evropska razsežnost.....	7
2. Kazalniki človekovih pravic in zbiranje podatkov	9
Standardi zbiranja in širjenja podatkov	9
Sistemi kazalnikov človekovih pravic	9
Informacijski sistemi za zbiranje razvrščenih podatkov	10
Priporočila.....	11
3. Standardi in izsledki desetih držav članic Evropske unije	12
Kontekst.....	13
Mednarodni standardi	15
Domače raziskovanje.....	15
Prva faza: Dokumentarno raziskovanje.....	15
Druga faza: Vodeno dokumentarno raziskovanje.....	16
Tretja faza: Empirično raziskovanje.....	16
Predlagani kazalniki dostopa do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.....	16
1. sklop: Nadziranje in vlaganje pritožb – strukturni kazalniki	17
2. sklop: Sodelovanje v pravosodnih postopkih – postopkovni kazalniki.....	17
3. sklop: Spodbujanje dostopa do pravnega varstva – postopkovni kazalniki	17
Usposabljanje strokovnjakov v sistemu pravnega varstva.....	18
Ključni pojmi in spretnosti	19
Izvajanje usposabljanja, učni načrt in bibliografija.....	20

1. Uvod in pregled

Zbirno poročilo obsega pregled nad dvoletnim projektom o dostopu do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v desetih državah članicah Evropske unije (EU). Projekt smo zasnovali, da bi opozorili na pomembno vrzel v raziskovanju in politiki na nacionalni in

evropski ravni ter priskrbeli podatke, ki neposredno izhajajo iz mednarodnih standardov človekovih pravic. Raziskovalni projekt je bil zasnovan mednarodno in je potekal v Bolgariji, Republiki Češki, Irski, Madžarski, Latviji, Litvi, Sloveniji, Španiji, Romuniji in Združenem kraljestvu.

Opredelitve

“Dostop do pravnega varstva” je v mednarodnem pravu koncept, ki se razvija in nanaša na pravico do “učinkovitega dostopa do sistemov, postopkov, podatkov in krajev, ki spadajo pod pravno varstvo.”¹ Na podlagi 8. člena Splošne deklaracije o človekovih pravicah obsega pravico do učinkovitega pravnega sredstva v primeru kršitev temeljnih pravic.

“Otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo” je izraz, ki smo ga v projektu uporabljali, da bi opredelili otroke z intelektualno, razvojno, kognitivno in/ali psihosocialno oviranostjo. Otroci z intelektualno oviranostjo imajo na splošno več težav kot drugi otroci z intelektualnim in prilagodljivim delovanjem in razvojem zaradi dolgotrajne bolezni ali stanja, ki izhaja iz rojstva ali otroštva. Razvojna oviranost otroka vključuje intelektualno oviranost, sem pa spadajo tudi otroci z drugačnimi razvojnimi izzivi, kot so, denimo, cerebralna paraliza, motnja avtističnega spektra in fetalni alkoholni sindrom. Kognitivna oviranost se nanaša na težave z učenjem in obdelavo podatkov. Otroci s psihosocialno oviranostjo pa so tisti, ki imajo težave z duševnim zdravjem.

Pregled projekta

Osrednji **cilj** projekta je bil poiskati podatke in informacije, s katerimi bi okrepili pravico otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo do korektivnih ukrepov in pritožb glede kršitev temeljnih človekovih pravic preko sodnih ali podobnih postopkov na nacionalni ravni. Projekt je imel štiri osrednje cilje:

1. razvijanje metodologije za zbiranje podatkov o dostopu do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo po Evropi;
2. razvijanje standardov za dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, ki izhajajo iz mednarodnega prava, tudi v povezavi z varovanjem zasebnosti otrok v pravnih postopkih, s sodelovanjem otrok, z dostopnimi podatki, z dostopom do

pravne pomoči in zastopanjem ter omogočanjem primernih prilagoditev;

3. razvijanje usposabljanja in izobraževalnih gradiv za ljudi, ki delajo v praksi pravnega varstva, in pridejo v stik z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, predvsem sodniki, policisti, socialni delavci, psihologi ipd; in
4. zagovorništvo in dejavnosti, povezane s širjenjem podatkov, da bi lahko širili dosežke tega projekta s pomembnimi oblikovalci politik v državah članicah EU.

¹ Janet E. Lord et al., Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities, 2nd edition, (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012).

Orodja za oblikovalce politik in raziskovalce

Projekt je finančno podprla Evropska unija in državam, sodelujočim v projektu, omogočila pripravo celostnega nabora raziskovalnih orodij, izsledkov in priporočil. Pričujoče poročilo obsega povzetek projektnih izsledkov, ki so bili v veliki večini prevedeni v vse jezike držav, ki so sodelovale v projektu, in so na voljo na spletni strani projekta: www.mdac.org/accessing-justice-children.

- Profesorica Anna Lawson, *Dostop do ravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Zbiranje in širjenje podatkov: Usmeritveno poročilo* (MDAC in Univerza v Leedsu, januar 2015) – na voljo v vseh jezikih držav, sodelujočih v projektu.
- Profesorica Anna Lawson, *Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Zbiranje in širjenje podatkov: Sinteza izsledkov* (MDAC in Univerza v Leedsu, april 2015) – na voljo samo v angleščini.
- *Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo: Mednarodni standardi in izsledki desetih držav članic Evropske unije* (MDAC, April 2015) – na voljo v vseh jezikih držav, sodelujočih v projektu.
- Zbirka spletnih izobraževalnih gradiv in gradiv za usposabljanje, namenjena sodnikom, odvetnikom, policistom, socialnim delavcem in drugim strokovnjakom na področju pravnega varstva – na voljo v vseh jezikih držav, sodelujočih v projektu.
- Preglednice o ključnih ovirah pri dostopu do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v vsaki posamezni državi, ki je sodelovala pri projektu – na voljo v angleščini in vseh jezikih držav, sodelujočih v projektu.

Evropska razsežnost

Otrokove pravice v sistemih pravnega varstva so v zadnjih letih postale čedalje pomembnejše. Eden od bistvenih razvojnih dosežkov je bila priprava smernic Sveta Evrope za otrokom prijazno pravosodje, ki vsebujejo praktične informacije za oblikovalce politik in druge sodelujoče v upravi sodstva pri varovanju otrokovih pravic v pravnih postopkih,² ki posebej omenjajo zavezujočo mednarodno zakonodajo s področja človekovih pravic. Številna načela in standardi se neposredno nanašajo na otroke s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, čeprav očitno obstaja potreba po bolj ciljnih usmerjenih informacijah glede omogočanja prilagoditev in podpor, ki jih zahtevajo otroci z intelektualno in psihosocialno oviranostjo. Doslej obstaja le nekaj omejenih poskusov, da bi se ukvarjali s pravicami teh otrok, prav tako pa so ti otroci slabo obveščeni o specifičnih ovirah, s katerimi se bodo verjetno srečali v sodnih postopkih.

Za razliko od Sveta Evrope je Evropska unija (EU) leta 2010 samostojno 'potrdila' Konvencijo Združenih narodov o pravicah ljudi z oviranostjo in se tako zavezala, da bo sprejela posebne

obveznosti mednarodne zakonodaje in spodbujala pravice ljudi z oviranostjo, tudi otroke.³ Kmalu po tem je Evropska komisija sprejela Agendo EU za otrokove pravice.⁴ Pod naslovom 'Otrokom prijazno pravosodje' je v Agendi priznana ključna vloga Evropske unije pri spodbujanju dejanj, s katerimi bi izboljšali položaj vseh otrok, ki pridejo v stik z nacionalnimi sistemi pravnega varstva:

"Otrokom prijaznejše pravosodje v Evropi je ključen akcijski ukrep Agende EU za otrokove pravice. To je področje visokega pomena, kjer ima Evropska unija v skladu s pogodbnimi opredeljene kompetence, s katerimi lahko uresniči otrokove pravice ob pomoči zakonodaje EU."⁵

Hkrati je prišlo do več razvojnih dosežkov, med drugim smo sprejeli Stockholmski program, da bi okrepili prostost, varnost in pravičnost v vsej Evropski uniji.⁶ Čeprav to postavlja v središče krepitev otrokovih pravic, smo opazili, da nikjer niso posebej omenjene pravice otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.

2 "Smernice Odbora ministrov Sveta Evrope za otrokom prijazno pravosodje", ki jih je sprejel Odbor ministrov 17. novembra 2010 na 1098. srečanju namestnikov ministrov, dostopno na spletu: www.coe.int/childjustice (zadnji dostop: 20. april 2015).

3 Sklep Sveta z dne 26. novembra 2009, ki zadeva sklepni del Konvencije Združenih narodov o pravicah ljudi z oviranostjo, ki ga je pripravila Evropska skupnost, OJ L 23, 27/1/2010, str. 35-61.

4 Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij, *Agenda EU za otrokove pravice*, COM/2011/0060 final.

5 *Ibid.*, razdelek 2.1.

6 Evropski svet, *Stockholmski program - Odprta in varna Evropa, ki služi svojim državljanom in jih varuje*, 4/5/2010, C 115/1.

Kjub temu, da ti otroci niso omenjeni, je prišlo do številnih drugih pobud, da bi izboljšali spoštovanje otrokovih pravic v sodnih postopkih, zlasti na področju kazenskega prava. Glede osumljencev, ki veljajo za 'ranljive', pa priporočilo Evropske komisije, objavljeno leta 2013, poziva države članice, naj preprečujejo diskriminacijo ljudi z oviranostjo pri uveljavljanju proceduralnih pravic in vključijo določilo "domneva posebne ranljivosti" za ljudi s "hujšo psihološko, intelektualno, telesno ali senzorično oviranostjo ali duševno boleznijo in kognitivnimi motnjami", pri tem pa jim zagotovijo dostop do informacij, pravne pomoči v primeru, ko obstaja tveganje, da bo osebi odvzeta prostost.⁷

Drugi pomembni izvedeni ukrepi pa obsegajo sprejem Direktive o žrtvah, ki pravi:

"Še posebej bi morali biti pozorni na težave v razumevanju in sporazumevanju zaradi morebitne oviranosti, na primer motenj sluha ali govora. Prav tako bi bilo treba v kazenskem postopku upoštevati omejene zmožnosti žrtev, da sporoča informacije."⁸

Leta 2013 je bila sprejeta Direktiva o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskih postopkih.⁹ Direktiva se nanaša na Smernice Sveta Evrope o otrokom prijaznem pravosodju, vendar samo enkrat omeni ljudi z oviranostjo.

Na področju raziskovanja pa je zelo dobrodošlo dejstvo, da si čedalje bolj prizadevajo izboljšati kakovost in dostopnost informacij in podatkov, ki so povezani z otrokovimi pravicami, ti pa vključujejo tudi v kratkem objavljeno študijo o nasilju nad otroki z oviranostjo, ki jo vodi Agencija EU za temeljne pravice,¹⁰ in obširno študijo zbiranja podatkov o otrocih v vseh sodnih postopkih v 28 državah članicah Evropske unije.¹¹ Prva stopnja slednjega projekta je prvič omogočila zbiranje obsežnih podatkov o otrocih v kazenskem pravu, ki temelji na 290 kazalnikih. Dobrodošla bo tudi osredinjenost na zbiranje in širjenje podatkov, čeprav je treba omeniti, da ta študija še ne zbira razvrščenih podatkov, ki bi bili povezani z izkušnjami različnih otrok z oviranostjo.

Upamo, da smo z izsledki pričujočega projekta pridobili nadaljnje podatke za oblikovalce politik v Evropski uniji in na Svetu Evrope, da bodo lahko prišli do izčrpnjšega spoznanja o mnogoterih sistemskih ovirah pri dostopanju do pravnega varstva, s katerimi se soočajo otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo po Evropi. Upamo tudi, da naš projekt spodbuja trajnostno delovanje na evropski ravni, ki bo podkrepilo nadaljnje ciljno usmerjeno raziskovanje, ki bo osvetlilo tudi njihove izkušnje, in spodbudilo vlade, da bodo uveljavile svoje obveznosti, h katerim jih zavezuje mednarodno pravo. Navsezadnje pa želimo močno izboljšati dosežke otrok na vseh področjih pravosodja – na civilnem, kazenskem in upravnem.

7 Priporočilo Evropske komisije z dne 27. novembra 2013 o proceduralnih varovalnih ukrepih za ranljive ljudi, ki so osumljeni ali obtoženi v kazenskih postopkih, OJ C 378, 12/2/2013, str. 8-10. Seveda pa smo opazili, da koncept 'ranljivosti' pri oblikovanju pravic ljudi z oviranostjo ne ustreza na človekovih pravicah temelječem pristopu, kot ga omenja Konvencija ZN za pravice ljudi z oviranostjo.

8 Direktiva 2012/29/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 25. oktobra 2012, o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj ter o nadomestitvi Okvirnega sklepa Sveta 2001/220/JHA, OJ L 315, 14/11/2012, str. 57-73, v odstavku 21.

9 Direktiva 2013/48/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. oktobra 2013 o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijete ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzecom prostosti, OJ L 294, 6/11/2013, str. 1-12.

10 Podrobnejše informacije so na voljo na spletni strani: <http://fra.europa.eu/en/video/2014/violence-against-children-disabilities> (zadnji dostop: 20. april 2015).

11 Glej spletno stran: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (zadnji dostop: 20. april 2015).

2. Kazalniki človekovih pravic in zbiranje podatkov

Učinkoviti sistemi za spremljanje obsega sprememb imajo ključno vlogo pri uresničevanju zavez na področju človekovih pravic, ki so jih sprejele nacionalne vlade.

Agenda EU o otrokovih pravicah je pomanjkanje zanesljivih podatkov o položaju otrok v državah članicah opredelila kot ključno oviro pri razvoju pregledne politike.¹² Ta položaj pa je hujši za otroke s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, saj je na voljo zelo malo informacij, zlasti glede njihovih pravic do dostopa do pravnih sredstev in odškodnine zaradi kršitev njihovih temeljnih pravic.

Na te skrbi smo se odzvali tako, da smo v projektu obravnavali štiri med seboj povezane teme:

1. zbrali smo pomembne mednarodne standarde, ki so povezani z zbiranjem podatkov za spremljanje dostopa otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo do pravic, ki jih določa pravno varstvo;
2. uporabili smo mednarodne standarde, da bi analizirali obstoječe smernice, ki so namenjene oblikovalcem politike, da bi spodbudili učinkovito spremljanje, in predvsem ocenjevali, v kakšni meri sedanji evropski sistemi kazalnikov odražajo izkušnje teh skupin otrok;
3. zahteva po razvijanju informacijskih sistemov, s katerimi bi lahko zbirali pomembne, razvrščene podatke na nacionalni ravni, ki zadovoljivo merijo izkušnje otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v civilnih, kazenskih in upravnih postopkih; in
4. spodbujanje in izvajanje nadaljnjih ciljnih raziskav na tem področju s podrobnimi smernicami glede takšnih prizadevanj.

Povzetek izsledkov tega dela projekta je izpostavljen v celostnem poročilu, ki je na voljo v vseh jezikih držav, ki so sodelovale pri projektu na spletni strani projekta: www.mdac.org/accessing-justice-children.¹³

Standardi zbiranja in širjenja podatkov

31. člen Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo, ki so jo ratificirale vse države, sodelujoče v projektu (razen Irske), in jo je potrdila tudi EU, zahteva od držav pogodbenic, da "zbirajo ustrezne podatke, vključno s statističnimi in raziskovalnimi podatki, ki jim bodo omogočili oblikovanje in uresničevanje usmeritev", s katerimi bodo uveljavljale pravice ljudi z oviranostjo. Na področju otrokovih pravic je Odbor ZN za otrokove pravice države pogodbenice tudi pozval, naj "sistematično zbirajo razvrščene podatke o praksi pravnega varstva mladoletnikov, ki je nujna za razvoj, izvajanje in evalvacijo politik in programov".¹⁴

Kot del širših obveznosti nacionalnih vlad do zbiranja podatkov o uveljavljanju otrokovih pravic, h katerim države pogodbenice zavezuje redno poročanje pogodbenim telesom Združenih narodov, pa je Generalna skupščina ZN države pogodbenice pozvala, naj "vključijo podrobne in točne podatke, povezane z dostopom do pravnega varstva otrok, ti podatki pa morajo vključevati tudi napredek in izzive, s katerimi so se srečali, ter primerljive statistične podatke".¹⁵

Svet Evrope je nekaj pozornosti usmeril tudi na potrebo po zbiranju ustreznih podatkov, zlasti v Smernicah za otrokom prijazno pravosodje.¹⁶ Svet Evrope je ob priznavanju ovir, s katerimi se srečujejo ljudje z oviranostjo, želel "spodbujati celostno, raznoliko in specializirano raziskovanje o vseh vprašanih oviranosti".¹⁷

12 Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Agenda EU o otrokovih pravicah, 15. februar 2011, COM(2011)60 final.

13 Profesorica Anna Lawson, *Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Zbiranje in širjenje podatkov: Usmeritveno poročilo* (MDAC in Univerza v Leedsu, januar 2015).

14 Odbor ZN za otrokove pravice, Splošna pripomba št. 10: Otrokove pravice v pravnem varstvu mladoletnikov, 25. april 2007, CRC/C/GC/10, odstavek 98.

15 Združeni narodi, Generalna skupščina, Svet za človekove pravice, Resolucija št. 25/6: Otrokove pravice: dostop do pravnega varstva otrok, 25. marec 2014, UNA/HRC/25/L.10.

16 Zgoraj, 2. opomba.

17 Poročilo(2006)5 Odbora ministrov državam članicam o akcijskem načrtu Sveta Evrope za spodbujanje uveljavljanja pravic in polnega sodelovanja ljudi z oviranostjo v družbi: boljša kakovost življenja ljudi z oviranostjo v Evropi 2006-2015, dostopno na: http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec_2006_5%20Disability%20Action%20Plan.pdf (zadnji dostop: 20. april 2015), Del 3.14.1.

Sistemi kazalnikov človekovih pravic

V naši raziskavi smo opredelili številne pomembne projekte, s katerimi so razvijali kazalnike dostopa do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v Evropi:

1. spletno orodje za oviranost, ki ga je pripravila Komisija (DOTCOM)¹⁸ z informacijami o zakonodaji in politikah, ki se navezujejo na ljudi z oviranostjo, in orodje Evropske strategije na področju oviranosti 2010-2020 za obveščanje;
2. kazalniki Agencije EU za temeljne pravice na področju varovanja, spoštovanja in spodbujanja otrokovih pravic v Evropski uniji,¹⁹ ki pokrivajo štiri osrednja področja, med katera spadajo družinsko okolje in alternativna oskrba; zaščita pred izkoriščanjem in nasiljem; ustrezen življenjski standard in izobraževanje, državljanstvo in sodelovanje v šoli in pri športu;
3. študija, ki jo je finančno podprla Evropska komisija, da bi zbrali podatke o udeležnosti otrok v kazenskih, civilnih in upravnih postopkih;²⁰
4. okvirni kazalnik o pravnem varstvu mladoletnikov, ki sta ga razvila UNICEF in Urad ZN za droge in kriminal;²¹ in

5. orodje za ocenjevanje sodelovanja otrok, ki ga je pripravil Svet Evrope.²²

Sistemi kazalnikov so imeli številne omejitve, zaradi katerih so bile posebne izkušnje otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v sistemih pravnega varstva neopazne ali pa so dajale zgolj delne informacije o posebnih področjih. Denimo, spletno orodje za oviranost, ki ga je pripravila Evropska komisija, se podrobno ne ukvarja z dostopom do pravnega varstva, medtem ko kazalniki Agencije EU za temeljne pravice na področju varovanja, spoštovanja in spodbujanja otrokovih pravic izpostavljajo potrebo po razvrščenih podatkih, zlasti o oviranosti na področju pravnega varstva, vendar ta sistem ni pregleden in ne beleži ovir pri dostopanju do pravnega varstva, s katerimi se srečujejo otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Študija Evropske skupnosti o sodelovanju otrok v sodnih postopkih je priskrbela veliko količino podatkov iz vseh držav članic EU, vendar je žal vsebovala malo razvrščenih podatkov o oviranosti.

Informacijski sistemi za zbiranje razvrščenih podatkov

“Da bi države članice izpolnile svoje obveznosti, morajo vzpostaviti in razviti mehanizme za zbiranje točnih, standardiziranih podatkov, ki omogočajo razvrščanje in odražajo dejansko stanje otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Pomen tega vprašanja je pogosto spregledan in ne velja za prednostno nalogo, čeprav vpliva ne le na ukrepe, ki jih je potrebno izvesti na področju preventive, temveč tudi pri razdeljevanju izjemno dragocenih virov, ki so potrebni za financiranje programov.”²³

V nadaljevanju so v študiji ocenjevali, kako so oblikovani informacijski sistemi za beleženje podatkov o posameznih izkušnjah otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v sistemih pravnega varstva. Študija je preučevala

dve medsebojno povezani vprašanji. Prvo vprašanje je, kako naj sistemi pravnega varstva zbirajo podrobnosti o otrokovi oviranosti, drugo pa, kako beležiti podporo ali prilagoditev v sodnih postopkih. Ta dva podatka sta ključna za analizo in reformo sodnih postopkov, s katerimi lahko v celoti zagotovimo dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.

Pri razvijanju takšnih informacijskih sistemov se srečujemo s številnimi izzivi. Zanašanje na pretirano široke kategorije oviranosti nam ne bo omogočilo podatkov o specifičnih ovirah, s katerimi se srečujejo otroci, ki imajo več oviranosti. Po drugi strani pa bi zbiranje zelo podrobnih podatkov o široki paleti oviranosti postalo neobvladljivo ali pa bi se zanašalo zgolj na medikalizirane pomene oviranosti, namesto da bi upoštevalo

18 Dostopno na: <http://www.disability-europe.net/dotcom> (zadnji dostop: 20. april 2015).

19 Dostopno na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union> (zadnji dostop: 20. april 2015).

20 Dostopno na: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (zadnji dostop: 20. april 2015).

21 Dostopno na: http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf (zadnji dostop: 20. april 2015).

22 Council of Europe Children's Rights Division and Youth Department, *Child Participation Assessment Tool: Indicators for Measuring Progress in Promoting the Rights of Children and Young People Under the Age of 18 to Participate in Matters of Concern to them*, dostopno na: http://coe.int/t/dg3/children/participation/Newdefault_en.asp (zadnji dostop: 20. april 2015).

23 Odbor ZN za otrokove pravice, Splošna pripomba št. 9 (2006): Pravice otrok z oviranostjo, 27. februar 2007, CRC/C/GC/9, odstavek 19.

socialni model oviranosti, kakršnega priznava Konvencija ZN o pravicah ljudi z oviranostjo. Druga težava pa izhaja iz dejstva, da bi se pojavila stigma, povezana z označevanjem otrok na podlagi posebnih oblik ovir, denimo, v povezavi z otroki, ki imajo težave z duševnim zdravjem.

Takšne sisteme mora usmerjati zavezanost k upoštevanju navečje koristi za otroka, kot je opredeljeno v členu 3(1) Konvencije ZN o otrokovih pravicah in 7. členu Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo. Smernice Odbora ZN za varovanje pravic ljudi z oviranostjo predlaga, naj bodo "telesna, senzorična in duševna" oviranost širša kategorija razvrščanja, toda izzivi, ki spremljajo opredelitev teh kategorij, naj bodo v prihodnosti predmet razmislekov.

Standardi človekovih pravic, ki zadevajo beleženje podatkov v sistemih pravnega varstva, že obstajajo, opredeljeni so zlasti v Havanskih pravilih Združenih narodov glede otrok, ki jim je bila

odvzeta prostost.²⁴ Medtem ko zahtevamo celostne podatke glede identitete posameznika, razlogov za odvzem prostosti, obvestila staršem in podrobnostih o telesnih težavah in težavah z duševnim zdravjem, pa standardi ne beležijo dejstva, da nikjer niso navedene podpore in ustrezne prilagoditve, zato je malo verjetno, da bi nacionalne vlade ta vidik tudi spremljale.

Med raziskavo v našem projektu nismo našli nobenih zgledov pobud za razvijanje celostnih sistemov zbiranja in širjenja informacij o podporah in ustreznih prilagoditvah, ki bi bile namenjene otrokom s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, in bi jih poskusili uvajati strokovnjaki s področja prava. Obetaven pa je osnutek "Standardi za dostop do informacij", ki ga je pripravila Nacionalna zdravstvena služba iz Anglije, ki podrobno opredeljuje, da je potrebno zbirati podatke o potrebah in prilagoditvah posameznih uporabnikov služb.²⁵

Priporočila

V poročilu projekta smo navedli priporočila v celoti. Obsegajo pa naslednje:

- večji poudarek je potrebno dati zbiranju podatkov glede dostopa do pravnega varstva ljudi z oviranostjo;
- potrebno je uvesti sisteme za zbiranje in objavljanje razvrščenih podatkov na podlagi starosti in oblike oviranosti na vseh stopnjah sistema pravnega varstva;
- zbiranje sistematičnih podatkov o obliki prilagoditev in podpor, ki jih potrebujejo posamezni otroci, v skladu z največjo koristjo za otroka;
- vključevanje načela enakosti teh pristopov na ravni Evropske komisije;

- oblikovanje smernic Evropske komisije in nacionalnih vlad, ki bodo zahtevale, da se ocenjevanje otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo osredini na omogočanje z oviranostjo povezanih prilagoditev, ki jim enako kot drugim otrokom omogočajo sodelovanje v sodnih postopkih.
- Oblikovanje orodij in sistemov, s katerimi bo mogoče s ključnimi strokovnjaki, ki prihajajo v stik z otroki na več področjih, deliti podatki, ki so povezani z zagotavljanjem ustreznih prilagoditev in podpor zaradi oviranosti, ki jih otroci potrebujejo v sodnih postopkih; in
- izvajanje nadaljnjih raziskav in kazalnikov dosežkov, s katerimi bomo ocenili dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v nacionalnih sistemih pravnega varstva.

24 Združeni narodi, Generalna skupščina, Resolucija št. 45/113: Pravila Združenih narodov za zaščito mladostnikov, ki jim je odvzeta prostost, 14. december 1990, A/RES/45/113.

25 Za dodatne informacije glej: <http://www.england.nhs.uk/accessibleinfo> (zadnji dostop: 20. april 2015).

3. Standardi in izsledki desetih držav članic, ki so sodelovale v projektu

Glavni dejavnik razvoja tega projekta je bilo priznanje, da so otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo pogosteje žrtve hujših kršitev človekovih pravic, ki so posledica njihove oviranosti. Raziskavo smo opravili v desetih državah članicah Evropske unije, vodili pa so jo akademiki s področja prava, človekovih pravic in socialnega dela, poleg aktivistov in raziskovalcev nevladnih organizacij. Projekt je podprla tudi mednarodna skupina strokovnjakov s področja otrokovih pravic in pravic ljudi z oviranostjo.²⁶

Projekt je bil zasnovan tako, da smo zbirali informacije na treh področjih prava, in sicer v kazenskih, civilnih in upravnih postopkih. Vsako od omenjenih pravnih področij je obsežno, zato smo se v raziskavi osredinili na nekaj bistvenih vprašanj in stičnih točk med otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo ter sistemi pravnega varstva:

1. Kazensko pravo

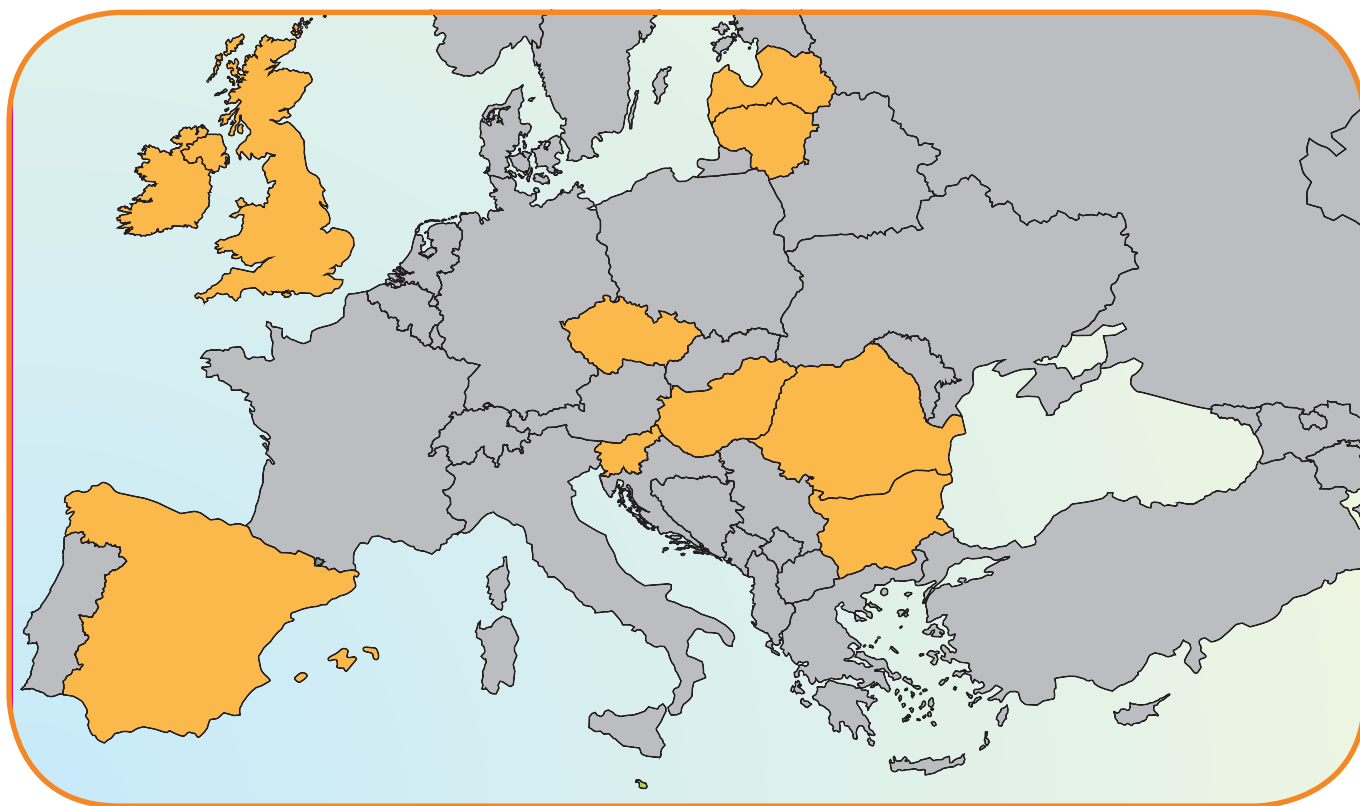
Izkušnje otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, ki so priče, žrtve ali domnevni storilci kaznivih dejanj na vseh stopnjah kazenskih preiskav in sodnega pregona.

2. Civilno pravo

Odločitve, povezane z vprašanji, kje in s kom živijo otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, kamor spadajo tudi odločitve glede institucionalizacije in dostopa do podpor, ki bi jim omogočile uresničevanje pravice do življenja v skupnosti.

3. Upravno pravo

Odločitve, povezane z dostopom do izobraževanja, podpore in ustreznih prilagoditev v vključujočih izobraževalnih okoljih.

Države, ki so sodelovale v projektu.

26 Celoten seznam držav, sodelujočih v projektu, in njihov prispevek je na voljo na spletni strani projekta: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Kontekst

Otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo pogosteje izkusijo zlorabo in nasilje kot otroci brez oviranosti,²⁷ med zlorabe in nasilje pa spada tudi ciljno usmerjena sovražnost.²⁸ Raziskava pa je pokazala, da zelo visoko število otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo tudi pogosteje doživlja spolno zlorabljanje.²⁹

Poročilo generalnega sekretarja Združenih narodov o nasilju nad otroki poudarja, da je dolgotrajna institucionalizacija otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo še vedno pereč problem po vsem svetu,³⁰ zlasti pa v osrednji in vzhodni Evropi, kjer se je število institucionalizacij na prehodu v novo stoletje povečevalo.³¹ Spremljanje uresničevanja človekovih pravic in dokumentacija, ki so jo izpolnile predvsem organizacije civilne družbe, osredinja pozornost na močno razširjeno zanemarjanje in zlorabo otrok v socialnovarstvenih institucijah in na pomanjkljiv nadzor ter mehanizme za zaščito otrok.³²

Položaj otrok, ki pridejo v stik s kazenskim sistemom pravnega varstva je čedalje bolj v ospredju, odkar so bila sprejeta Standardna minimalna pravila Združenih narodov o kazenskem pravosodju za mladoletnike ('Pekinška pravila').³³ V mednarodnih standardih je poudarjena potreba po na otroka osredinjenih postopkih, usmerjanju otrok, ki so domnevni storilci, in načelu največje koristi v vseh postopkih. Žal pa ni poudarka ali raziskovanja na področju položaja otrok z oviranostjo v sistemih kazenskega prava in prav tako skoraj ni dostopnih podatkov o otrocih s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.³⁴ Svetovno poročilo je izpostavilo nekatere skupne težave in pozvalo h konkretnim dejanjem vlad na naslednjih področjih:

"Čeprav ni na voljo skoraj nobenih podatkov o mladih obtožencih z oviranostjo, je na splošno sprejeto, da za otroke z intelektualno oviranostjo in težavami z duševnim zdravjem obstaja večje tveganje, da bodo prišli navzkriž z zakonom – po videnju drugih, ki jih imajo za lutke. Ko ti otroci zabredejo v težave, obstaja manjša verjetnost, da se bodo s pogovorom znebili težav ali pa prepričljivo predstavili svoj primer v svojem imenu. Ko se znajdejo v zaporu, obstaja večja verjetnost, da bodo postal žrtve. Ne kazensko pravo za mladoletnike ne sistem socialne varnosti otrok nista dovolj opremljena, da bi lahko odgovorila na težave otrok, ki imajo težave z duševnim zdravjem [...]"³⁵

Nedavna študija, ki jo je opravil Sklad za reforme na področju zaporništv v Združenem kraljestvu, je pokazala, da ima 60 % domnevnih storilcev, ki so otroci, 'težave s komunikacijo', 25% domnevnih storilcev, ki so otroci, pa ima intelektualno oviranost. Študija je pokazala tudi, da ne obstaja "rutinski ali sistematični postopek za opredelitev potreb po posebni podpori, ki jo potrebujejo domnevni obtoženci."³⁶

Otroci, ki so priče ali žrtve kaznivih dejanj, in imajo težave z duševnim zdravjem ali pa intelektualno oviranost so običajno zaradi svoje starosti in oviranosti izključeni iz verodostojnih pričanj v kazenskih postopkih.³⁷ V številnih primerih imajo odnos sodnih organov in proceduralne ovire – kot so splošne zahteve po razumevanju značilnosti in posledic dane prislege – za posledico dejstvo, da so dokazi takšnih otrok izključeni, preganjanje kaznivega dejanja pa se opusti.³⁸

27 Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Strasbourg: Council of Europe, 2003).

28 Agencija EU za temeljne pravice trenutno končuje veliko študijo o ciljno usmerjenem nasilju in sovražnosti proti otrokom z oviranostjo; podrobnejše informacije so na voljo na spletu: <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility> (zadnji dostop: 20. april 2015).

29 D. Valenti-Hein and L. D. Schwarz, *Sexual Abuse of Those with Developmental Disabilities* (Santa Barbara, CA: James Stanfield Co, 1995).

30 UN Secretary General, *Summary Report: Violence against Disabled Children* (New York: Yale School of Public Health, 2005).

31 Paul Sergio Pinheiro, *World Report on Violence Against Children – Secretary General's Study on Violence Against Children* (Geneva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006), 183.

32 Glej na primer, Centre for Legal Resources and UNICEF, *Monitoring the rights of mentally disabled children and young people in public institutions* (Bucharest: UNICEF Romania, 2006).

33 Združeni narodi, Generalna skupščina, Resolucija št. 40/33: Standardna minimalna pravila Združenih narodov o kazenskem pravosodju za mladoletnike ('Pekinška pravila'), 29. november 1985, A/RES/40/33. Glej tudi Združeni narodi, Ekonomsko-socialni svet, Resolucija št. 1997/30 Akcijske smernice za otroke v sistemu kazenskega pravosodja, 21. julij 1997, E/RES/1997/30.

34 Zgoraj, opomba 30.

35 *Ibid.*, 194-5.

36 Jenny Talbot, *Fair Access to Justice? Support for vulnerable defendants in the criminal courts. A PRT briefing paper* (UK: Prison Reform Trust, June 2012).

37 Glej na primer: Rebecca Milne and Ray Bull, "Interviewing witnesses with learning disabilities for legal purposes", *British Journal of Learning Disabilities* 29:3 (2012), 93-7.

38 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012), 140.

Mednarodni standardi

Otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo so enako kot vsi drugi nosilci človekovih pravic. Zaradi svoje starosti in oblike oviranosti so pogosteje žrtve več oblik diskriminacije in se nahajajo na pomembnem stičišču mednarodnega prava s področja otrokovih pravic in pravic ljudi z oviranostjo.

Raziskovanje so usmerjali osrednji mednarodni standardi človekovih pravic glede dostopa do pravnega varstva, dopolnjevale pa so ga Smernice za otrokom prijazno pravosodje, ki jih je izdal Svet Evrope.³⁹ Vse države, ki so sodelovale v projektu, so tudi podpisnice Konvencije ZN za otrokove pravice in Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo. Edina izjema je Irska, ki še ni ratificirala Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo.

Dostop do pravnega varstva v mednarodni zakonodaji

Splošna deklaracija o človekovih pravicah

8. člen

Vsakdo ima pravico do učinkovitega pravnega sredstva pri pristojnih državnih sodnih oblasteh proti dejanjem, ki kršijo temeljne pravice, priznane mu po ustavi in zakonu.

Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah

3. člen

1. Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo.
2. Države pogodbenice se zavezujejo, da bodo otroku zagotovile takšno varstvo in skrb, kakršno je potrebno za njegovo blaginjo, upoštevaje pravice in dolžnosti staršev, zakonitih skrbnikov ali drugih posameznikov, ki so zakonsko odgovorni za otroka, in da bodo v ta namen sprejele vse ustrezne zakonodajne in upravne ukrepe.
3. Države pogodbenice zagotovijo, da se bodo ustanove, službe in zavodi, odgovorni za skrb ali varstvo otrok, prilagodili normam, ki so jih predpisale pristojne oblasti, še posebej na področju varnosti, zdravja ter števila in usposobljenosti osebja, pa tudi zagotovile ustrezen nadzor.

12. člen

1. Države pogodbenice zagotavljajo otroku, ki je sposoben oblikovati lastna mnenja, pravico do svobodnega izražanja le-teh v vseh zadevah v zvezi z njim, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo.

2. V ta namen ima otrok še posebej možnost zaslišanja v katerem koli sodnem ali upravnem postopku v zvezi z njim, bodisi neposredno bodisi preko zastopnika ali ustreznega organa, na način, ki je v skladu s procesnimi pravili notranje zakonodaje.

Konvencija Združenih narodov o pravicah ljudi z oviranostjo

7. člen – Otroci z oviranostjo

1. Države pogodbenice sprejmejo vse potrebne ukrepe, s katerimi otrokom z oviranostjo zagotovijo, da enako kot drugi otroci uživajo vse človekove pravice in temeljne svoboščine.
2. Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki z oviranostjo mora biti poglobljena skrb otrokova največja korist.
3. Države pogodbenice zagotovijo, da imajo otroci z oviranostjo enako kot drugi pravico svobodno izraziti svoje mnenje o vsem, kar jih zadeva, pri čemer se njihova mnenja upoštevajo glede na njihovo starost in zrelost, prav tako jim glede na njihovo oviranost in starost priskrbijo primerno pomoč za uresničevanje teh pravic.

13. člen – Dostop do pravnega varstva

1. Države pogodbenice zagotovijo ljudem z oviranostjo, da imajo enako kot drugi dostop do pravnega varstva, med drugim tako, da zagotovijo postopkovne in starosti primerne prilagoditve, ki jim omogočijo, da učinkovito sodelujejo kot neposredni ali posredni udeleženci, tudi kot priče, v vseh pravnih postopkih, tudi na preiskovalni in drugih predhodnih stopnjah.
2. Za zagotovitev učinkovitega dostopa invalidov do pravnega varstva države pogodbenice spodbujajo ustrezno izobraževanje vseh, ki delujejo v sodstvu, vključno s policijskim in zaporniškim osebjem.

39 Zgoraj, 2. opomba.

Pri zasnovi in izvedbi raziskave v državah, ki so sodelovale pri projektu, smo upoštevali tudi druge pomembne mednarodne in evropske standard, med njimi:

- Splošne pripombe Odbora ZN za varovanje otrokovih pravic,⁴⁰ in Odbora ZN za varovanje pravic ljudi z oviranostjo,⁴¹
- Standardna minimalna pravila Združenih narodov o kazenskem pravosodju za mladoletnike ("Pekinška pravila"), 29. november 1985, A/RES/40/33;
- Pravila Združenih narodov za zaščito mladoletnih prestopnikov, ki jim je bila odvzeta prostost ("Havanska pravila"), 14. december 1990, A/RES/45/113;
- Načela in smernice Združenih narodov za dostop do pravne pomoči v sistemih kazenskega prava, 20. december 2012, A/RES/67/187.

Države, ki so sodelovale v projektu so poseben poudarek namenile dostopu do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v institucionalnih okoljih. Nameščanje otrok v takšne institucije povzroči, da otroci nimajo polnega dostopa do pritožbenih mehanizmov, ki so na voljo drugim otrokom in zato po sodnih ali nesodnih poteh redkeje dosežejo korektivne ukrepe v primeru kršitev človekovih

pravic. Vlogo neodvisnega spremljanja in inšpekcijskih teles smo upoštevali v smislu obsega, ki jim omogoča spodbujati dostop do pravnega varstva takšnih otrok, s posebnim poudarkom na vprašanju, ali lahko spodbudijo in preiskujejo pritožbe in postopke v imenu otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Zanašali smo se na spodnje standarde mednarodne zakonodaje:

- 16. člen Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo o sprejemanju ustrezne zakonodaje za preprečevanje vseh oblik izkoriščanja, nasilja in zlorabe ter zahteva za vzpostavitev "učinkovitega nadziranja" "vseh objektov in naprav ter programov, namenjenih ljudem z oviranostjo";⁴²
- člen 33(2) Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo o vzpostavitvi neodvisnih mehanizmov za nadziranje izvajanja konvencije; in
- izbirni protokol h Konvenciji proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim in poniževalnim kaznim ali ravnanju, zlasti pa obveznost do vzpostavitve nacionalnih preventivnih mehanizmov, s katerimi lahko redno in neodvisno nadziramo kraje, kjer je ljudem odvzeta prostost.⁴³

Domače raziskovanje

Države, ki so sodelovale pri projektu, so nato oblikovale metodologijo, da bi znotraj svoje države uporabile pomembne mednarodne standarde, pri tem pa so se zavedale dejstva, da imajo na voljo le malo podatkov. Zapletena narava raziskovanja je zahtevala oceno nacionalne zakonodaje in politike in zbiranje splošnih statističnih podatkov na področju nacionalnih sistemov pravnega varstva. Zaradi velikega pomanjkanja podatkov pa so se države, sodelujoče v projektu strinjale, da ima empirično raziskovanje ključno vlogo pri osvetlitvi sistematičnih ovir, s katerimi se srečujejo otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Širše gledano so države raziskavo opravile v treh medsebojno povezanih fazah.

Prva faza: Dokumentarno raziskovanje

V tej fazi smo želeli ugotoviti, v kakšnem obsegu se države na nacionalni ravni ukvarjajo z dostopom do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, da bi opredelili ključne ovire za otroke in spodbudili razvijanje bolj ciljno usmerjenega raziskovanja v naslednjih fazah.

V tej fazi so raziskovalci zbirali javno dostopne podatke, povezane s sistemom pravnega varstva. Viri informacij so obsegali pravniško in akademsko literaturo; strokovne članke; zakonodajo; primere, obravnavane pred sodiščem, sodne organe in varuha za človekove pravice; literaturo s področja vlade; statistične podatke; poročila nacionalnih organov, ki zagotavljajo enakost; insitucij, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami ali urada Varuha človekovih pravic; nevladnih organizacij in poročila civilne družbe; časopisne članke in podatke iz poročil OZN ter drugih mednarodnih poročil.

40 Zlasti: Odbor ZN za varovanje otrokovih pravic, Splošna pripomba št. 2 [2001]: Vloga neodvisnih nacionalnih institucij za varovanje človekovih pravic pri varovanju in spodbujanju otrokovih pravic, 15. november 2002, CRC/GC/2002/2; Odbor ZN za varovanje otrokovih pravic, Splošna pripomba št. 9 [2006]: Pravice otrok z oviranostjo, 27. februar 2007, CRC/C/GC/9; Odbor ZN za varovanje otrokovih pravic, Splošna pripomba št. 10 [2007]: Otrokove pravice v pravnem varstvu mladoletnikov, 25. april 2007, CRC/C/GC/10; in Odbor ZN za varovanje otrokovih pravic, Splošna pripomba št. 14 [2013] o otrokovi pravici do upoštevanja njegove (največje) koristi kot glavnega vodila pri uveljavljanju njegove koristi (3. člen, odstavek 1), 29. maj 2013, CRC/C/GC/14.

41 Odbor ZN za varovanje pravic ljudi z oviranostjo, Splošna pripomba št. 2 [2014]: Enaka zakonska obravnava, CRPD/C/GC/2; in Odbor ZN za varovanje pravic ljudi z oviranostjo, Splošna pripomba št.1 [2014]: Dostopnost, CRPD/C/GC/1.

42 Člen 16(3), Konvencija ZN o pravicah ljudi z oviranostjo.

43 Del IV, Izbirni protokol h Konvenciji proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim in poniževalnim kaznim ali ravnanju.

Druga faza: Vodeno dokumentarno raziskovanje

V drugi fazi raziskovanja smo želeli opredeliti dodatne vire podatkov glede dostopa do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo na nacionalni ravni s poskusom dostopanja do podatkov, ki so javnosti težje dosegljivi. Poleg tega smo v tej fazi opredelili ključne ovire, s katerimi se srečujejo raziskovalci na tem področju in smo pri tem pripravili usmeritve za tiste, ki bodo v prihodnje raziskovali na področju pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.

Med to fazo so raziskovalci poskusili pridobiti dostop do specialističnih knjižnic in raziskovalnih inštitutov za potrebe ljudi, ki delajo v sodstvu, odvetnikov, socialnih delavcev, tožilcev, organov za nadzor nad pogodnim izpustom in sistemov nacionalne baze podatkov. Raziskovalcem smo posredovali smernice za obdelavo večjih količin podatkov, med katere spadajo tudi kvantitativne in kvalitativne tehnike obdelave podatkov.

Tretja faza: Empirično raziskovanje

V zadnji fazi raziskave smo želeli pridobiti kvalitativne podatke, da bi podprli ugotovitve iz prvih dveh faz. Ta faza je bila zlasti pomembna zaradi precejšnjih podatkovnih vrzeli na podlagi

ovir pri dostopanju do pravnega varstva, dostopnosti podpor in primernih prilagoditev za otroke v sistemih pravnega varstva in osvetljevanja vidikov in izkušenj sodnikov, odvetnikov, socialnih delavcev in drugih strokovnjakov. Poleg tega smo želeli zbrati tudi neposredna pričanja otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, njihovih staršev in skrbnikov.

V tej fazi so raziskovalci organizirali celo vrsto fokusnih skupin s strokovnjaki – med njimi tudi polstrukturiranih intervjujev z eno osebo, torej starši in nekaterimi otroki. V tej fazi so prišli na dan številni dejanski izzivi, med katere spadajo tudi daljša obdobja za pridobitev pomembnih etičnih soglasij, težave pri dostopu do članov sodstva in postopkovne ter druge ovire pri obiskovanju in srečevanju z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, ki bivajo v institucijah.

Podrobnejši opis raziskovalne metodologije se nahaja v poročilu z naslovom *Zbiranje podatkov in razširjanje: sinteza izsledkov*, ki je na voljo v angleškem jeziku držav, ki so sodelovale pri projektu na spletni strani www.mdac.org/accessing-justice-children.⁴⁴

Predlagani kazalniki dostopa do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo

Z raziskavo smo pridobili veliko količino podatkov iz vseh desetih držav, ki so sodelovale v projektu. Ti podatki pa so se nanašali na otroke in ljudi z oviranostjo, pravno varstvo, nadzorne in pritožbene mehanizme ter z njimi povezane podatke. Eden ključnih izzivov projekta je bila določitev načina, kako bomo analizirali pridobljene podatke, da bi tako izvedeli, s kakšnimi posebnimi težavami se srečujejo otroci s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, in prepoznali podobnosti, razlike in vsebinske poudarke posameznih držav. Da bi se odzvale na to težavo in pridobile izsledke, ki zadevajo evropsko raven, so države, sodelujoče v projektu, razvile celo vrsto kazalnikov človekovih pravic, ki so nam služili kot analitičen okvir.

Ta pristop je temeljil na analitičnih smernicah, ki jih je razvil Urad visokega komisarja za človekove pravice za nadziranje uresničevanja standardov človekovih pravic,⁴⁵ prav tako pa kaže stopnjo prožnosti, ki izhaja iz omejitev sredstev.⁴⁶ Smernice predlagajo tri vrste kazalnikov, ki jih poznamo kot pristop, ki temelji na 'strukturi-postopku-dosežku'.⁴⁷ Zaradi pomanjkanja podatkov o dosežkih – ki jih v pričujoči raziskavi nismo mogli pridobiti v nobeni od držav – je bil ta projekt osredinjen na opredelitev strukturnih in postopkovnih kazalnikov. Države, sodelujoče v projektu, pozivajo Evropsko unijo in države članice, naj razvijajo potrebno infrastrukturo, da bi v naslednjem koraku lahko pridobile tudi ustrezne kazalnike dosežkov.

44 Profesorica Anna Lawson, *Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Zbiranje in širjenje podatkov: Sinteza izsledkov* (MDAC in Univerza v Leedsu, april 2015).

45 Urad visokega komisarja ZN za človekove pravice, *Kazalniki človekovih pravic: Vodnik za merjenje in izvajanje*, HR/PUB/12/5, (New York in Ženeva: OHCHR, 2012).

46 Po tolmačenju Urada visokega komisarja za človekove pravice "je kazalnik človekovih pravic opredeljen kot specifičen podatek o statusu ali položaju predmeta, dogodka, dejavnosti ali dosežka, ki je povezan z normami in standardi, pri tem pa zadeva in odraža načela človekovih pravic in ga lahko uporabimo pri ocenjevanju in spremljanju spodbujanja in uresničevanja človekovih pravic." Ibid.

47 Podrobnejše informacije o tem pristopu so na voljo v: profesorica Anna Lawson, *Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Zbiranje in širjenje podatkov: Usmeritveno poročilo* (MDAC in Univerza v Leedsu, januar 2015), dostopno na spletni strani projekta: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Kazalniki dostopa do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo

1. sklop: Nadziranje in vlaganje pritožb – strukturni kazalniki

- I.1: Vlada je ratificirala mednarodno zakonodajo s področja človekovih pravic o pravicah otrok in pravicah ljudi z oviranostjo ter jo prilagodila domači zakonodaji.
- I.2: Vlada je sprejela nacionalne politike, ki imajo cilj povečati dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.
- I.3: Z zakonodajo je vzpostavljeno neodvisno nacionalno telo, ki nadzira, varuje in spodbuja pravice otrok s težavami z duševnim zdravjem, pri tem pa nadzira tudi institucionalno okolje.
- I.4: Učinkoviti pritožbeni postopki obstajajo v vseh ustanovah, ki se ukvarjajo z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.

2. sklop: Sodelovanje v pravosodnih postopkih – postopkovni kazalniki

- II.1: Največja korist za otroka je najpomembnejši pomislek v vseh procesih in postopkih, ki vključujejo otroke s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.
- II.2: Sistemi pravnega varstva so dostopni otrokom s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.
- II.3: Sistemi pravnega varstva ocenijo potrebe vsakega posameznega otroka s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo in zagotavljajo, da so na voljo individualizirane prilagoditve in podpore, ki otroku omogočajo varno in učinkovito sodelovanje.
- II.4: Osebnih in drugih občutljivih podatkov otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo so zaščiteni, predvsem pred stigmatizacijo medijev.

3. sklop: Spodbujanje dostopa do pravnega varstva – postopkovni kazalniki

- III.1: Neodvisna telesa in tretje osebe lahko vložijo pritožbo v imenu otroka ali otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo.
- III.2: Pravno zastopanje in pravna pomoč sta na voljo otrokom s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v vseh pravosodnih postopkih, ki jih zadevajo.
- III.3: Vsi strokovnjaki v sistemu pravnega varstva, ki pridejo v stik z otroki s težavami z duševnim zdravjem, morajo biti usposobljeni, da prepoznajo in spodbujajo njihove pravice, tudi pravice do primernih prilagoditev.

Podrobni izsledki te analize so izpostavljeni v poročilu z naslovom Mednarodni standardi in izsledki desetih držav članic Evropske unije, ki je dostopno v vseh jezikih držav, sodelujočih v projektu, na spletni strani projekta: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Usposabljanje strokovnjakov v sistemu pravnega varstva

Potrebo po usposabljanju strokovnjakov v sistemu pravnega varstva so partnerji v projektu izpostavili zelo zgodaj in pozneje večkrat opredelili v številnih pomembnih mednarodnih instrumentih za človekove pravice. Člen 4(1)(i) Konvencije ZN o pravicah ljudi z oviranostjo države pogodbenice poziva, naj "spodbujajo izobraževanje strokovnjakov in osebja, ki delajo z ljudmi z oviranostjo o pravicah priznanih v tej konvenciji, da bodo boljše zagotavljali pomoč in storitve, zajamčene s temi pravicami." Podobno zahtevo izraža tudi Odbor ZN za varovanje pravic ljudi z oviranostjo v splošni pripombi št. 14.⁴⁸

Nekatere izmed največjih ovir pri dostopanju otrok do pravnega varstva predstavlja naravnost članov sodstva, odvetnikov in drugih strokovnjakov, tudi policistov, socialnih delavcev in direktorjev ustanov socialnega varstva.⁴⁹ V številnih državah so opazili, da prevladuje diskriminacijska naravnost, ki odraža negativne predpostavke o otrocih s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo in njihovi sposobnosti do sodelovanja v pravnih postopkih. Konvencija ZN za pravice ljudi z oviranostjo predstavlja temeljni preobrat v pojmovanju oviranosti, saj se oddaljuje od medicinskega pristopa, ki se osredinja na individualno oviranost človeka, in priznavanju, da je oviranost posledica interakcije med ljudmi z oviranostjo in okoljskimi ali vedenjskimi ovirami družbe.⁵⁰ Iz tega sledi, da je potrebno opazovati negativno in izključevalno naravnost strokovnjakov v sistemih pravnega varstva, saj jih je potrebno prepoznati in te ovire odstraniti.

Trenutno imamo na voljo malo podatkov, ki bi bili dostopni strokovnjakom glede pravic otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, še manj pa je takih podatkov, ki bi bili povezani z dostopom do pravnega varstva otrok. V sklopu raziskave nismo opazili nobenih splošnih ali specialističnih tečajev, ki bi omogočali specifično usposabljanje sodnikov in odvetnikov na tem področju.⁵¹

Da bi lahko odgovorili na te dejavnike, je Center za študij na področju oviranosti z univerze v Leedsu v sodelovanju s Centrom za zakonodajo in politiko na področju oviranosti z državne univerze na Irskem v Galwayju, razvilo poglobljena izobraževalna gradiva za usposabljanje strokovnjakov. Upamo, da bodo nacionalne ustanove s področja usposabljanja v pravosodju in druge strokovne zveze ta vodnik dejavno uporabljale, da bi okrepile znanje in spretnosti svojih članov. Specifični cilji gradiv spodbujajo in podpirajo:

- Transdisciplinarno usposabljanje ključnih strokovnjakov, ki delajo v sistemu pravnega varstva in se pri svojem delu lahko srečajo z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo;
- Izobraževanje študentov na univerzah in drugih akademskih tečajih na področju vsebin, kot so zakonodaja, človekove pravice, študij oviranosti in študij otrok, ki so povezane s položajem otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo v sodnih postopkih; in
- Zagotavljanje virov, ki bodo omogočili boljše razumevanje in osveščenost o človekovih pravicah ljudi, ki jih ta tema dejavno zanima (npr. starše otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo).

48 Odbor ZN za varovanje otrokovih pravic, Splošna pripomba št. 14 (2013) o pravici otroka do upoštevanja njegove (največje) koristi kot glavnega vodila pri uveljavljanju njegove koristi (3. člen, odstavek 1), 29. maj 2013, CRC/C/GC/14, odstavek 15.

49 Za nadaljnje informacije glej *Dostop do pravnega varstva otrok s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo. Mednarodni standardi in izsledki desetih držav članic Evropske unije* (MDAC, april 2015), dostopno na spletni strani projekta v vseh jezikih držav, ki so sodelovale v projektu: www.mdac.org/accessing-justice-children.

50 Konvencija ZN o pravicah ljudi z oviranostjo, Preambula, odstavek (e) in 9. člen.

51 Zgoraj, opomba 49.

Ključni pojmi in spretnosti

Gradiva vsebujejo opis ključnih pojmov, povezanih z vladavino prava in dostopa do pravnega varstva. Vsaka tema je predstavljena tako, da je dostopna, in zagotavlja konkretne informacije o standardih človekovih pravic na nepravni način.

Teme vključujejo:

1. dostopnost
2. dostop do pravnega varstva
3. oviranost in otroštvo
4. enakost in nediskriminacija
5. zmožnost vlaganja pritožb
6. sodelovanje v postopkih
7. zastopanje in pomoč
8. učinkovito in ustrezno varovanje podatkov
9. pravično sojenje

Kljub temu pa znanje pogosto ne zadostuje, da bi dosegli spremembe med strokovnjaki, zato drugi del predstavlja spretnosti, ki veljajo za bistvene pri zakotavljanju na otroka osredinjenega pristopa, ki je občutljiv tudi do oviranosti. Skratka, specifična področja, ki jih pokriva drugi del so:

Razvijanje pozitivne naravnosti, ki ni obremenjena s predsodki

To obsega razvijanje pozitivnega in podpornega pristopa v vseh interakcijah z otroki, ne glede na strokovni položaj. Prav tako strokovnjake spodbuja, da bi premislili, kako naj ustrezno podpirajo takšne otroke v okviru varnega okolja.

Prepoznavanje in odstranjevanje ovir

V tem delu pozivamo strokovnjake, tudi sodnike, da si bolj poglobljeno ogledajo sodne in druge postopke, da bi določili, v kakšnem obsegu so diskriminacijski, in samodejno izključujejo otroke pri doseganju povračilnih ukrepov, potem pa naj ukrepajo, da bodo te ovire odpravili. Ta pristop zahteva osredinjenje na največjo korist za otroka v vseh okoliščinah

in ustvarjanje prožnosti v uradnih pravilih in procesih, ki bodo zagotovili, da postopkovne zadeve ne bodo nad temeljnimi pravicami otrok, ki jih ti postopki zadevajo.

Komunikacija in spodbujanje komunikacije z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo

Ta del obsega številne smernice za vzpostavitev spoštljivega in podpornega dialoga z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, pa tudi s tistimi, ki imajo težave pri komunikaciji ali se drugače izražajo. Prav tako predstavlja nekatere specifične in obetavne prakse, ki smo jih spoznali med projektom v kontekstu policijskih zaslišanj in zaslišanj pred sodiščem, izhajajo pa iz Bolgarije, Republike Češke, Litve in Združenega kraljestva.

Vzpostavljanje zaupanja in odnosa

V tem delu predstavljamo nekatere spretnosti, ki so potrebne, da bi se otroci počutili varne in da bi jih pri komunikaciji podprli, kadar sodelujejo v pravosodnih postopkih. Področja obsegajo vprašanja, kako prebiti led, telesno govorico, spretnosti poslušanja in ohranjanja zaupnega odnosa, kadar se strokovnjak in otrok ne vidita.

Prožnost in inovativnost v postopkih

V tem delu predstavljamo številne predloge, da bi bilo zaslišanje pred sodiščem čim manj zastrašujoče za otroke s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, prav tako pa poudarjamo pomen na otroka osredinjenega pristopa. Priporočila obsegajo ureditev predhodnih obiskov sodnih dvoran, uporabo jasnega in preprostega jezika, namestitve vseh udeležencev v prostoru na isto raven, omogočanje otrokom, da sedijo s starši ali skrbniki in omejevanje navzočnosti javnosti in novinarjev.

Izvedba usposabljanja, učni načrt in bibliografija

Osrednja gradiva dopolnjuje vodnik po izvajanju usposabljanja v multidisciplinarnih skupinah. Predlagali smo številne metode usposabljanja, denimo:

- začetno usposabljanje za širše skupine strokovnjakov;
- razvijanje programov za kontinuiran strokovni razvoj, katerih avtorji so specialistična društva strokovnjakov;
- vključevanje otrok in odraslih s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo pri oblikovanju in izvajanju usposabljanja;
- usposabljanje, ki temelji na multidisciplinarni osnovi; in
- ustvarjanje neposrednih možnosti za strokovnjake, da se srečujejo in delajo z otroki s težavami z duševnim zdravjem in intelektualno oviranostjo, njihovimi družinami in namestitvijo v nevladnih organizacijah, ki delujejo na področju človekovih pravic.

V učnem načrtu predlagamo niz dvanajstih tematskih učnih ur za strokovnjake, ki temeljijo na osrednjem gradivu in ključnih vsebinah usposabljanja. Vsaka učna ura izpostavlja osrednjo literaturo, vprašanja za razpravo in številne scenarije, ki temeljijo na situacijah iz resničnega življenja, o katerih morajo strokovnjaki razmisliti.

Končno pa sledi še opisna bibliografija, ki smo jo zbrali, da bi na enem mestu ponudili široko in poglobljeno paleto gradiv za strokovnjake v vseh jezikih držav, sodelujočih v projektu, in spodbudili nadaljnji in poglobljen študij. Gradivo obsega časopisne članke, otrokom prijazno gradivo, lahko berljivo gradivo, smernice za nadziranje, complete orodij, dostop do ključnih gradiv Združenih narodov in druge informacije. Upamo, da se bo ta baza podatkov sčasoma razvila in posodobila, ko bodo po izteku projekta na voljo nova strokovna gradiva.

Za informacije o katerem koli vidiku projekta stopite v stik z nami na spletni strani mdac@mdac.org.

Zapiski

Zapiski

Zapiski

